

ZATÍM C-D

- PEČLIVĚ ZPRACOVÁNO, ALE VELICE POPISNÉ, NE PŘÍLIŠ REFLEKTIVNÍ
- OTÁZKY KLADENÉ V TŘETÍ KAPITOLE JSOU NAHODILÉ, ČASTO BEZ PŘÍMÉ VAZBY NA OBOR, BEZ PRAKTICKÉHO VYUŽITÍ



Seminární práce pro předmět SPR219 Sociologie

Stručný rozbor a zhodnocení knihy CELÉ? Spoutaná Rozkoš – sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznici autorky Kateřina Nedbálkové + ZHODNOCENÍ Z JAKÉ PERSPEKTIVY

Veronika Hlavinková, 427408

Terezie Horváthová, 427413

Vyučující: PhDr. Pavel Horák, Ph.D.

Datum odevzdání: 11. 5. 2015

Obsah JAKÝ AUTOR PSAL JAKOU KAPITOLU?

Úvod

Kapitola první – Stručný rozbor a zhodnocení klíčových částí teoretické **základny (první části) publikace** ČEHO KONKRÉTNĚ ?

Kapitola druhá – Stručný rozbor a zhodnocení klíčových témat výzkumné **(druhé části) publikace** **AD IBIDEM**

Kapitola třetí – Zhodnocení poznatků **JAKÝCH?** pro zkoumání a praxi v oblasti veřejné a sociální politiky

Závěr

Úvod

Cílem této seminární práce je stručný rozbor a zhodnocení knihy Spoutaná Rozkoš - sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznici autorky-socioložky Kateřiny Nedbákové, která představuje **etnografický** výzkum v ženské věznici Podlesí (jméno věznice je změněno stejně jako jména veškerých účastníků výzkumu). Jedná se o **výzkum, v němž** **výzkumnice** participuje na **každodenním** životě VĚZŇŮ. Kateřina Nedbáková ve vězení uskutečnila 18 výzkumných rozhovorů s 15 odsouzenými ženami. Jednalo se o nestandardizované rozhovory mapující zejména vězeňskou **každodennost** **spletenou** LÉPE ze vztahů utvářejících vězeňskou subkulturu s **fokusem** LÉPE na vězeňskou **každodennost** a její prožívání v prostředí totální instituce a jejích formálních i neformálních vztahů.

Autorka na začátku publikace upozorňuje, že jakkoli používá termín subkultura, neodkazuje jím k existenci nějaké širší všeobecné vězeňské kultury, v jejímž rámci by koexistovala řada subkultur dílčích, nýbrž odkazuje k tomuto pojmu jako k sociologicky relevantnímu a stálému konceptu. A CO TO ZNAMENÁ? ŽE JEJÍ STUDIE JE PŘÍPADOVÁ A NEMÁ AMBICE NA ZOBECNĚNÍ? NEBO NĚCO JINÉHO?

V první kapitole se zaměříme na rozbor klíčových témat a tezí teoretické části, MEZI KTERÉ PATŘÍ KONKRÉTNĚ CO?

V kapitole druhé se zaměříme na klíčová témata výzkumné části publikace, tedy na samotné působení autorky v ženské věznici V JAKÝCH SOUVISLOSTECH?.

V závěrečné kapitole se snažíme nabídnout zhodnocení poznatků této práce pro zkoumání a praxi v oblasti veřejné a sociální politiky a zároveň také nastínit náš náhled na tuto problematiku.

V samotném závěru práce NEMĚLA BY BÝT ZÁVĚREČNÁ KAPITOLA ZÁVĚREM???? shrneme dosažené poznatky a hodnocení přínosnosti knihy.

Kapitola první

Stručný rozbor a zhodnocení klíčových částí teoretické základny (první části) publikace

Ženy tvoří zhruba pět procent vězeňské populace ve všech západních zemích a ani Česká republika není výjimkou. Vzhledem k tomuto poměru **je logické, že vězení je mužsky kódovaným prostorem**. CO ZNAMENÁ TENTO VÝROK? Muž se zdá být normou naplňující jak deviantní chování (kriminálník), tak jeho represivní potlačení (dozorce). Ženy a vězení byly dlouhou dobu vnímány jako dvě navzájem nesouvisející entity, jako protilehlé póly. Podíl žen na trestné činnosti se jevil být tak malý, že zabývat se ženami v toto ohledu se považovalo za plýtvání časem. První pokusy o vysvětlení genderového aspektu kriminality se datují ke konci 19. století. Mělo se za to, že ženám je vlastní (vrozená) pasivita, závislost, mateřskost a emocionální citlivost, tedy vlastnosti, které je do vězení nedovedou. Jestliže se ženy do vězení dostaly, byly kriminology vnímány jako opravdová monstra vymykající se v rámci té „nejpřirozenější přirozenosti“, kriminalita žen byla také často spojována s hříšností a sexuální vyzývavostí ženského těla a pozornost se proto zaměřovala na prostituci jako na nejtypičtější z ženských přestupků. Z uvedeného vyplývá, že ženy ve vězení byly vnímány spíše jako **padlé** ženy CO TO ZNAMENÁ?, kterým je třeba pomoci, než zločinci.

Erving Goffman tematizoval vězení jako jeden z typů totální instituce. Autorka hned v úvodu podotýká, že jakkoli dosavadní konceptualizace vězeňských subkultur přinesly mnohá cenná zjištění, z jejich perspektivy nejsou viditelné některé aspekty sociální mikrosvětů, přičemž v jejím případě je ve středu zájmu pojem „genderová organizace“, neboť považuje za důležité rozpoznat „*vězení jako ideální prostředí k zamyšlení nad tím, do jaké míry je genderová struktura podmínkou ustavující sociální jednání, praktiky, instituce a vzory myšlení naší každodennosti*“ (s. XY). Právě její **fokus** na gender spojený s hlubokým zájmem o vězeňské prostředí, znalost specifik prostředí VĚZENÍ a schopnost propojit různorodé vědomosti, která postrádá občasnou křečovitost ??? a senzacechtivost takto směřovaných úvah považujeme za velmi přínosný aspekt publikace.

Vězení není v žádném případě neutrálním organismem, ve kterém se jen tu a tam zvýznamní genderové (etnické, třídní) identity zaměstnanců, ale gender je zde už předpřítomen v podobě daných předpokladů, aby byl znovu re-konstruován a ustavován skrze každodenní rutinu výkonu trestu KDO TOTO TVRDÍ? POKUD JE TO OPIS, MUSÍ BÝT UVEDEN KURZÍVOU V UVOZOVKÁCH S ODKAZEM NA DANOU STRANU KNIHY!!!! JÁ TU NECHCI OPISY!. Autorka avizuje, že ve středu jejího zájmu jsou vězeňské subkultury a institucionální podmínky, jakými jsou formální pravidla a pohled

zaměstnanců, je pro ni relevantní jen do té míry, do jaké vymezují životní podmínky vznikajícím kolektivním světům. **Klade si otázku, zda-li jsou maskulinita a feminita čitelné i v prostředí, kde spolu v omezeném prostoru a vymezeném čase pobývají jen muži nebo jen ženy. A JE ČI NENÍ?**

Autorka podle našeho názoru příhodně upozorňuje, že pro chápání širších souvislostí a kontextu AUTORKA NEPÍŠE O KNIZE, ALE O MIKROSVĚTĚ VYBRANÉ SUBKULTURY ŽEN... PIŠTE SROZUMITELNĚJI, VĚCNĚJI! je jistě dobré si uvědomit historický kontext konceptu trestu odnětí svobody, tedy že dlouhodobé uvěznění jakožto forma trestu se rozvinulo společně se vznikem moderních společností. Teprve s nástupem tržního kapitalismu bylo systematické uvěznění akceptováno jako adekvátní prostředek řešení kriminality, společenských nepokojů a deviace, přičemž instituce vězeňství byla od svého vzniku provázena kritikou a snahami o reformu.

S reformními aktivitami upravujícími situaci žen bylo ve Velké Británii 19.století spojeno jméno Elizabeth Fry, která iniciovala vznik samostatných vězení pro ženy. Ty se staly určitou zvláštní kastou uvnitř vězeňské populace, neboť selhaly nejen jako občanky, které neuposlechly práva, ale také v rolích, kterým jim byly předurčeny na základě tradičních a hluboce vbudovaných představ femininity. **A PROČ ZDE O TOM PÍŠETE/OPISUJETE? JAKÝ JE VÝZNAM TOHOTO VÝROKU, V ČEM JE UŽITEČNÝ?**

Úvod knihy hodnotíme jako odpovídající potřebě širších znalostí KOHO? pro uchopení problematiky pojednávané ve výzkumné části. Autorka zde vykresluje nejen prostředí věznic z pohledu sociologické teorie, ale také se vymezuje v terminologii a vnímání vězení jako takového. Upozorňuje, že významným rysem totální instituce je její tzv. všeobkličující charakter, který všechny aspekty života chovanců uzavírá na jednom ohraničeném místě v rámci jedné instituce. Vzhledem ke spojení atributů obytné komunity a formální organizace nazývá např. Goffman totální instituce sociálními hybridy – klíčovým rysem totální instituce je zvládání mnoha lidských potřeb pomocí byrokratické formální organizace.

Přestože se vězeňská populace často rekrutuje ze sociálních prostředí, která bývají onálepkována jako dysfunkční či patologická, jedinec byl ve svém světě součástí širších vazeb, vztahů a sociálních struktur, které vytvářely a udržovaly jeho vědomí já, sebepojetí a identitu. Přítomnost nové role vězně je nepřetržitá, upozorňuje autorka, dochází k procesu vyvlastnění jedince, kdy je aktér pomalu zbavován dosavadní koncepce já. Tento proces vyvlastnění některých rolí označuje autorka s odkazem na Goffmana pojmem „občanská smrt“ a popisuje, že pomocí přijímacích procedur nastává tzv. mortifikace, kdy je jedinec

„programován“, „zastříháván“ a „rámován“ do podoby snáže zpracovatelné administrativní aparátém byrokratické formální organizace.

Na úrovni vztahů JAKÝCH, MEZI KÝM? dochází ke kontaminaci KOHO/ČEHO ČÍM?, jedinec je nucen obývat omezený prostor s lidmi, s nimiž by za jiných okolností kontakt z různých důvodů asi nevyhledal, což zahrnuje i nucenou interakci se zaměstnanci věznice. Právě neopomenutí zdůraznění tohoto faktu považujeme za další klad teoretického úvodu knihy. Pro čtenáře s nulovou zkušeností s prostředím totální instituce se jedná o příhodné rozšíření úhlu pohledu a nabídku nových souvislostí a myšlenkových témat.

Jedinec je v prostředí totální instituce nucen přijímat účast na aktivitách, které byly doposud s jeho sebepojetím neslučitelné (viz. (ne)dobrovolná účast na zájmových kroužcích tlačená vidinou pochvaly, která může hrát roli v možnosti podmíněného propuštění – výzkumná část) ocitá se tedy v desidentifikující situaci ztížené navíc faktem, že musí neustále pokradmu sledovat, zda jeho chování bude či nebude následováno kritikou či trestem. Po vstupu do vězení jsou chovanci odebrány předměty, které předtím tvořily jeho identitní výbavu, například také pomůcky, které používal k úpravě svého zevnějšku. Autorka zde odkazuje na knihu Evy Kantůrkové Přítelkyně z domu smutku, kde je popisováno, jak si ženy navzájem barvily obočí ohořelými sirkami.

Morální odmítnutí kriminálního chování většinou společností znamená odmítnutí statusu chovance v totální instituci. Jakkoli všechny tyto procedury nesou jednoznačně negativní přívlastky, autorka upozorňuje, že jde spíše o důsledky fungování formální organizace, která musí zvládat denní aktivity velkého množství jedinců na omezeném prostoru a pomocí omezených zdrojů. Je zajímavé, že ztráta zaměstnání je vnímána a interpretována jako signifikantní pro mužskou populaci, zatímco ztráta partnerského svazku a rodiny je považována za zásadní pro populaci uvězněných žen.

V každodennosti vězeňské praxe se má za to KDO SI TO MYSLÍ?, že práce se ženami je komplikovanější právě pro zvýšenou přítomnost emocí. Autorka poukazuje na tendence k propagaci a opakovanému posilování hegemonní maskulinity, zatímco v ženském prostředí je typická neustálá nutnost balancovat přílišnou femininitu (nežádoucí image lehké ženy) a femininitu nedostatečnou (nežádoucí image maskulinní lesby). **Násilí a výbuchy agrese se u dívek a žen často obracejí vůči vlastnímu tělu právě pro nemožnost artikulace konfliktu či neslučitelnost rebelie s předepsaným modelem femininity. CO TENTO VÝROK ZNAMENÁ?**

Krafft Ebing, významný sexuolog přelomu 19. a 20. století jednoznačně asociuje erotickou touhu žen y po jiné ženě s maskulinitou, stejně tak činí Otis ???, když

v partnerských vztazích připisuje „černošským“ ženám roli výhradně aktivní a ovládající. Chování „bělošek“ bylo autory popisováno jako ve své podstatě „normální“, tedy feminin, a po propuštění byl popisován návrat k „přirozeným“ heterosexuálním formám. Od 50.let bylo rasové vyznačení provázející lesbianismus nahrazeno vymezením třídním, černošské ženy přestaly být jedinými podezřelými v situaci „nepřirozeného“ užívání maskulinity. **Lesbická žena ve vězení byla konstruována jako pravý opak ženského ideálu té doby, kterým byla příslušnice střední třídy, alias žena hospodyňka, která mužům nekonkuruje, ale slouží.** JAK SE PROJEVOVAL TENTO OPAK? PROČ V ÚVODU NEUPOZORŇUJETE NA LESBICKÝ KONTEXT ČI VÝZNAM SEXUÁLNÍCH VZTAHŮ SLEDOVANÝCH AUTORKOU V SUBKULTUŘE VĚZNĚNÝCH ŽEN? V ČEM JE VÝZNAM TOHOTO TÉMATU?

Lesbictví bylo ve vězení stále silněji dáváno do souvislosti s psychopatií a deviací, prototypem ženské lesby se stala maskulinní „bílá“ žena dělnického původu, která si asertivně dobývala srdce i těla svých partnerek.

Teprve v šedesátých letech dochází v odborné literatuře ke zvýšení zájmu o ženské vězení. Např. Hersko a Halleck si všímají také provázanosti homosexuálních partnerství s hierarchickou sociální strukturou vězení. Významným počinem byla v této linii uvažování kniha Virginie Heffernan *Making It In Prison: The Square, The Cool, The Life*, kde na základě výzkumu abstrahuje tři základní typy chovaneček, korespondující se třemi typy neformálních vězeňských systémů.

Kromě genderové struktury se do prostoru vězení importuje také struktura etnická. Francouzský sociolog Loic Wasquant mluví o ghettoizaci vězeňského prostoru – podle jeho názoru ve dvojici vězení – ghetto jedno přebírá znaky druhého. V mužských věznicích se rasová segregace stává určujícím principem organizujícím povahu sociálních vztahů. Vysoce strukturované a organizované etnicky diferencované vězeňské gangy zajišťují mezi odsouzenými distribuci nelegálních statků a kontrabandu.

V České republice zatím reflexe etnických obrysů systému trestního práva a soudnictví chybí, jediným článkem věnujícím se tomuto tématu je text Barbory Bukovské, který vyšel v angličtině a zabývá se **nadprezentováním Romů**??? v případech, které řeší systém trestního práva a soudů. Tuto disproporci autorka interpretuje jako důsledek ekonomického a sociálního vyloučení, které se může projevit ve zvýšeném procentu tzv. trestných činů z důvodu přežití.

Autorka na závěr svého teoretického úvodu shrnuje, že **žena je ve vězení daleko více než muž vnímána na základě své genderové role, tedy prostřednictvím stereotypu ženské**

role, která je v genderové struktuře jednoznačně spojována s mateřstvím, péčí a emocionalitou. CO TO ZNAMENÁ?

Genderové dichotomie se promítají například do očekávání různých životních cílů (rodina versus práce), do různých kulturních definic pasivity či do míry akceptovatelnosti vyjádření něžnosti vůči osobě stejného pohlaví. Považujeme za prospěšné, že autorka v úvodu jasně zmiňuje, co chce svým výzkumem dokázat, a totiž překlenou mezeru, kdy se na jedné straně genderované instituce v případě vězení nezajímaly o subkulturní mikrosvětvy jeho aktérů-vězňů, na straně druhé se subkulturní teorie nedostatečně kriticky vypořádávaly s kategorií genderu.

Kapitola druhá

Stručný rozbor a zhodnocení klíčových témat výzkumné (druhé části) publikace

Svůj vstup do vězení autorka popisuje autenticky, pro čtenáře je snadné vcítit se do její role. Nevyhýbá se přiznání a popisu svých chyb, například spontánně vzniklým nápadem vejít do vězení jako zaměstnankyně vězeňské stáže, čemuž byla ochotná věnovat několik měsíců, při rozhovoru s ředitelem věznice se to však ukázalo být nemístným a naivním. Věznice Podlesí, objekt autorčina výzkumu jehož jméno bylo z pochopitelných důvodů pozměněno, funguje od března roku 2000, je profilována jako věznice s ostrahou pro ženy odsouzené k trestu odnětí svobody a postupně jsou v ní zřizována oddělení s ostrahou, s dozorem, oddělení pro odsouzené matky nezletilých dětí. V době výzkumu bylo ve vězení cca 170 žen žijících v tzv. světnicích či ložnicích, pojem cela se zde neužíval.

Autorka přiznává, že po prvních návštěvách pocítovala terminologický deficit, zejména co se týče jednotlivých pozic v zaměstnanecké struktuře, které si nebyla schopna po prvním představení zapamatovat. Pravděpodobně nejsme sto zcela posoudit, zda-li bylo možné tomuto deficitu předejít či nikoli, pokud ano, jedná se podle našeho názoru o trhlinu v přípravě na výzkum. Teoretické zázemí práce je značné a je patrné, že autorka prošla mnoho relevantní literatury a skutečně se tématu dlouhodobě věnovala, o to zvláštnější nám však tím pádem připadá podcenění druhé strany mince, tj. reality vězeňského prostředí a jeho terminologie.

Za zajímavý považujeme také fakt, který autorka zmiňuje poměrně záhy ve výzkumné části publikace – popisuje pocit, že se zaměstnanci od prvního okamžiku snažili odhadnout její záměry vyplývající z role či lépe řečeno jejich vlastního obrazu toho, v čem spočívá role socioložky zkoumající instituci vězení, přičemž ji provázela především obraz ne-experta, laika.

Podotýká, že člověk nedisponující zkušeností přímo z praxe, navíc zkušeností

podepřenou zaujetím některé z pozic v zaměstnanecké struktuře oddělení výkonu trestu, zůstává v očích expertů (zaměstnanců věznice) outsiderem, ať už je jeho kvalifikace jakákoli. Autorka se tedy dostala do pro ni jakožto výzkumníka zvláštní situace s minimálně poněkud nestandardní úměrou – čím méně podrobností zaměstnanci o jejím výzkumu věděli, tím více se mohla dozvědět ona sama.

S vězeňským psychologem, panem Dubem, který měl k autorce poněkud ambivalentní postoj, byla nucena vycházet pouze dobře, neboť to byl on, kdo byl určen jako kompetentní osoba a kdo neustále opakoval, že je ve vězení kladen velký důraz na bezpečnost a, tudíž bude autorčin kontakt s odsouzenými probíhat za specifických podmínek, tedy v bezprostřední blízkosti někoho ze zaměstnanců (popisovaná situace trochu připomíná situaci Kafkova zeměměřiče K. v románu Zámek).

Stav, který následoval, popisuje sama autorka jako výzkumnickou depresi. Situaci se nakonec díky vstřícnosti ředitelky povedlo zvrátit. Za jeden z klíčových, velmi zajímavých momentů považujeme tento:

„Balancovat mezi očekáváními a vnímáními, které k mému vzhledu a chování budou zaujímat zaměstnanci na straně jedné a odsouzené žena na straně druhé, bylo těžké, stejně jako bylo obtížné přepínat mezi jednotlivými způsoby komunikace. Dialog s odsouzenými ženami ve vězení si samozřejmě žádal jinou rétoriku, kterou jsem neměla osvojenou o nic lépe než komunikaci se zaměstnanci. Zároveň také existovaly velké rozdíly mezi jednotlivými zaměstnanci i jednotlivými vězeňkyněmi.“ (s.XY)

Jinými slovy, pokud měl být výzkum proveden skutečně věrně a s přínosem, vyžadoval jistou dávku schizofrenie ??? a hraní na všechny strany, přičemž autorka vzápětí přiznává, že přizpůsobování se světu odsouzených žen pro ni bylo snazší a radostnější. Neustálý důraz na bezpečí a pravidla, který autorka zažívala postupně ústil ve stav, který popisuje jako „výzkumníkovu paranoii“ s odkazem na Hammersleyho a Atkinsona – nabyla dojmu, že ji zaměstnanci neustále sledují a vzájemně se informují s kým vedu rozhovor, na co se ptám a jak odpovídám. Tento moment považujeme v práci za zvlášť hodnotný a autorčina otevřenost nám připadá respektu a ocenění hodná.

Domníváme se, že jednou z klíčových tezí autorky je argumenty z praxe podepřené poukázání na fakt, že aby byli lidé ve vězení (a nejen oni) ochotní sdílet osobní informace, které je určitým způsobem odhalují, musí mít pocit, že se o jejich názory někdo skutečně zajímá, že je nechce využít nebo zneužít pro vlastní cíle, že tomu, na co se jich druhý ptá, rozumějí, a že to má nějaký smysl, jakkoli úplně splynutí výzkumníka s prostředím je

samozřejmě utopii. Právě tyto podotýkané neopominutelné faktory přínosného výzkumu v případě totální instituce odpovídají na otázku, proč byly výsledky dotazníkové šetření Helsinského výboru tak tristní.

Za další klíčové téma považujeme autorčin **fokus** na neformální ekonomiku ve vězení. Autorka podotýká jak velmi je nutné uvědomit si specifičnost kontextu vězení, které ze své podstaty hodnotu věcí a služeb, tak jak funguje ve venkovním světě, relativizuje. V totální instituci nabývají zdánlivě obyčejné věci nebývalé hodnoty. Příkladem může být fotografie Niagarských vodopádů, o které výzkumnici pyšně vyprávěla jedna z žen, ačkoli toto místo nikdy nenavštívila a fotografie ji přišla poštou, která je prvkem alespoň drobného rozptýlení ve vězeňském prostředí, na který jsou vězňové značně vázání. Předměty, které se nedají snadno obstarat jsou vynalézavě vyráběny z nejrůznějších surovin a materiálů, které jsou zrovna po ruce. Příkladem praktik může být i snaha vylepšit stravu – *nosíme si jídlo z kuchyně na barák, třeba když je kuře, tak si to vezmem a uděláme si to, jak ho máme rády, na cibulce a česneku, v jídelně dělají jen vařený. A kde vezmem česnek? No ukradnem v kuchyni při službě.*

Za velmi přínosný považujeme také fakt, že se autorka do hloubky věnuje tematice „legálních“ nákupů v kantýně a jejich přesným pravidlům, která nabízejí opět nový pohled na každodennost v prostředí čtyř stěn totální instituce, přičemž hodnota věcí se pro „běžného člena společnosti“ (ponechme nyní stranou, kdo jím je a kdo není, případně podle čeho je možné toto rozlišit) téměř nepředstavitelným způsobem relativizuje a cigarety nebo tabák mohou mít doslova cenu zlata.

Legální nákupy v kantýně jsou samozřejmě využívány pro ilegální obchody. Kromě cigaret a kávy jsou dalším platidlem například poštovní známky. Cigarety a káva přitom nejsou pouze platidly, jejich směnná moc spočívá především v tom, že jsou zbožím, kolem kterého se ve vězení organizuje sociální život a strukturuje volný čas. O cigarety a kávu se na pokojích hrají kostky a karty, jakkoli je obchodní pozadí těchto praktik v případě odhalení zaměstnanci trestáno.

Kávu pije a kouří naprostá většina vězeňkyň (*někdy vypiju i 15 káv denně, je tady nuda*). Kouření je čas strávený s někým, čas sdílení, setkávání a komunikace. Představuje jednu z malých svobod, rozhodnutí z vlastní vůle, co není přikázáno ani poručeno *žádnou z autorit*. Místa vyhrazená pro kouření (obvykle chodby) se tak stávají významným místem sociální interakce, kde se jedinci mohou spojovat podle vzájemných sympatií, nikoli na základě autoritativního rozdělení.

Je třeba si uvědomit, že nemálo žen a mužů zůstává po dobu uvěznění absolutně bez kontaktu se svými blízkými, obzvláště při delších trestech, dopisy zvenku tedy mohou mít

nepředstavitelnou cenu. Za klíčový, pro nás zcela nový fakt, bychom označily skutečnost, že že nezanedbatelné procento žen (autorka jej však kvantitativně nespecifikuje) ve vězení je negramotných, tudíž za kávu a cigarety lze například koupit i napsaný dopis nebo vyplněný formulář. Ženy, které se dokáží písemně gramaticky správně vyjádřit jsou ve vězení spíše výjimkami a bývají využívány k vyřizování korespondence, a to zejména té úřední.

Tento fakt nás nutně vede k otázce, jak svědomitě a v jakém rozsahu naplňuje svou roli sociální pracovník ve věznici? Je vůbec možné, aby ji naplňoval alespoň na relativně uspokojivé úrovni, pokud negramotné vězeňkyně musí své spoluvězeňkyně uplácet, aby za ně vyřizovaly úřední korespondenci? Za předpokladu, že je tento stav s největší pravděpodobností veřejně známým faktem, jak je možné, z etického i prostě lidského hlediska, že trvá a děje se?

Specifickým fenoménem je samozřejmě tetování. Ačkoli vězeňský řád tetování přímo zakazuje (*bere se to jako sebepoškozování a máš za to nášup, tak dva měsíce*), vysoce se cení schopnost obstarat k této činnosti kvalitní nástroje (jehla, nitka, inkoust, případně špendlík z nástěnky), i umění nakreslit pro tetování vhodnou předlohu, neboť se jedná nejen o výplň času, ale také prvek, který zviditelňuje, dehomogenizuje a poskytuje alespoň malý kousek individuality.

Věcí prestiže je také pašování věcí do vězení, autorka však s odkazem na citlivost těchto informací dále povahu pašovaných věcí a jejich transportu nerozebírá.

Za velmi zajímavou považujeme autorčinu poznámku, že na místa (tzv. bunkry) si ukrývají tajné věci a předměty nejen vězňů, ale velmi pravděpodobně i zaměstnanci, neboť i oni jsou nuceni každý den odevzdat např. mobilní telefon. Jednotlivé pokoje se obvykle nezamykají a žena z celého oddělení se po něm mohou volně pohybovat. Na každém oddělení je kromě pokojů ještě kulturní místnost s televizí a chodba, která je jedinou součástí oddělení, kde je povoleno kouřit a tím pádem se stává již zmiňovaným epicentrem kulturního života. Kolem oddělení panuje jakási specifická atmosféra – někde to „žije“, někde je to „mrtvý“.

Ženám není až na výjimky oficiálně uznané nemoci nebo nevolnosti dovoleno přes den ležet na posteli nebo spát, jedním z vězeňských moudr, která předávají zkušenější těm méně znalým je však heslo „co odespíš, neodsedíš“ – spánek se stává nejjednodušší cestou jak si čas ve vězení ukrátit. Opět a znovu si tedy klademe otázku – pokud ženy hromadně dávají přednost zakázanému dennímu spánku, je logicky něco špatně ve skladbě jejich volnočasových aktivit a možnostech „vyžití“, což téma opět katapultuje zpět k pozici sociálního pracovníka, jeho náplni práce a její kvalitě. Jedná se o rezignovanost, vyhořelost,

ovládnutí stereotypem či nechut' něco inovovat? A ať už je odpověď jakákoli, ptáme se, jak je možné, že se tak děje? Proč to toleruje vedení věznice? Jak je tato situace racionalizována samotným sociálním pracovníkem?

Autorka podotýká, že volnočasové aktivity jsou často ženami přeznačovány a využívány k budování vlastních únikových světů. Každý člověk ve vězení se po absolvování vstupních procedur a pohovorů zavazuje k plnění tzv. programu zacházení, který je sestaven na základě přijímacího pohovoru se speciálním pedagogem.

I přes veškerou snahu se většinou nedaří většinu vězňů zaměstnat, tudíž je třeba hledat jiné formy realizace a strukturování každodennosti. Program strukturuje odsouzeným průběh výkonu trestu a zavazuje je k participaci na oficiálně vymezených a organizovaných aktivitách, přičemž nejvýznamnějšími z nich jsou právě volnočasové kroužky.

Zájmové kroužky jsou vedeny vězeňskými vychovateli, kterých je v případě věznice Podlesí deset, nabídka kroužků dosahuje čísla čtyřiatřicet, což je zdrojem velké pýchy vedení věznice. Nabídka odráží jednak zájmy odsouzených, ale výrazně ji ovlivňuje i kapacita a představy těch, kdo je nabízejí (čímž se oklikou dostáváme k výše položené otázce). Jinými slovy, oficiálně plánované aktivity vězení jsou ženami redefinovány a přetvářeny v únikové světy, které prostor instituce vězení alespoň minimálně detotalizují. *Manifestní funkce kroužku šití dává příležitost ke sledování televize, kterou by dle vnitřního řádu věznice ženy na pokoji sledovat nemohly.*

Reputace jednotlivých kroužků jsou si vědomi i zaměstnanci věznice, a spadá do know-how, které je předáváno každé nově přichozí vězeňkyni ze strany zkušenějších. Ženy v autorčině výzkumu vyjadřovaly s nabídkou aktivit ve věznici nespokojenost, ale zároveň nebyly schopny představit si žádné jiné řešení, nic co by je zaujalo nebo nadchlo více. Zvláště palčivý je pro některé z nich fakt, že výrobky putují na charitativní účely – *nikdo to nedělá, že by ho to bavilo, možná by je to bavilo, kdyby to dělaly pro sebe, ale tohle jde všechno na tu charitu. Když to děláme pro sebe, tak za to není pochvala a každá chce pochvalu, protože to má vliv na podmíněčné propuštění, pomůže vám to do posudku.*

S odkazem na Mezníka autorka podotýká, že vedení věznice od žen žádný hluboký zájem neočekává, protože se má za to, že řada „*odsouzených před zatčením trávila většinu volného času vysedáváním po hospodách, planým tlacháním, konzumací alkoholu, drog a nudou*“. Autorka sama o něco později, než jsme si tuto otázku kladly my, konstatuje, že podporovat ženy v nadšení pro něco nebo v nich vzbuzovat zájem vyžaduje mnoho energie,

kteřá zaměstnancům věznic leckdy schází. V návaznosti na tuto problematiku také podotýká, že zaměstnanci, ačkoli představují statusově a kompetenčně jiný typ obyvatel věznice, jsou zde uvěznění podobně jako odsouzení.

Šokující pro nás byl poznatek, který autorka představuje v návaznosti na nezajímavost kroužků. Jedna z aktivit měla ambici dovzdělávat ženy právě v sociologii. Tato poměrně neobvyklá aktivita stojí za povšimnutí i proto, že vzešla z požadavku odsouzených žen, které prezentovaly své vychovatelce přání dozvědět se více o psychologii. Vzhledem k tomu, že zmíněná vychovatelka vystudovala sociologii a sociální práci, přeložila si jejich požadavek po svém a *feťáčkám, inteligentním holkám, co nedokončily střední školu, jsem dala číst Kellera, prvních pět stran, abych si otestovala jak budou rozumět odbornému textu – strašně nadávaly (...), no sama to víte, že ten Keller píše zbytečně složitě.*

Tuto pasáž považuje za zvlášť palčivý poznatek, neboť vychovatelku „usvědčuje“ z jakési téměř zvrácené snahy ukázat *kdo je kdo*. Od počátku totiž jedná arogantně – namísto psychologie nabízí vězeňkyním Kellera, namísto materiálu, který bude ženy ze startu motivovat a pomůže jim vytvořit základní půdu pro získávání a rozvíjení dalších znalostí. Tento čin navíc vykoná s plným vědomím toho, co bude následovat a možná (to již z ukázky patrné není a jedná se o pouhý dohad), tak činí s určitým sebeuspokojením, že situaci predikovala správně. Tímto minimálně lidsky neobhajitelným postupem stvrzovala svou autoritu nad ženami, která absolvovaly základní vzdělání, na rozdíl od ní, vysokoškolsky vzdělané ženy. Na druhou stranu např. toxikokroužek vedený psycholožkou a speciální pedagožkou funguje spíše jako skupina terapeutická, v níž si žena mohou postěžovat na vše, co jim komplikuje život, a mají jistotu, že je vyslechne někdo z řad zaměstnanců, ačkoli je kroužek oficiálně definován jako poradenský servis pro ženy, které mají zkušenosti s drogami.

Autorka podotýká, že vězení „trpí“ stereotypní představou ženskosti a hmatatelně ji vepisuje do volnočasových programů i zařízení jednotlivých věznic. Vězeňské autority mají za to, že ženy přirozeně inklinují k aranžování květin, pletení, vyšívání, zpěvu a kreslení. Jinými slovy se snaží vymýšlet takové aktivity, které dělají ženu ženou. Zároveň se však vychovatelky navzájem dehonestují – např. *arteterapie? To není žádná arteterapie, ženská se dívají na televizi a u toho třikrát píchnou jehlou a Břízová /vedoucí kroužku/ sedí u sebe v kanclu a kouří jednu za druhou.*

Mezi nejzmiňovanější pojmy patří pseudopartnerství, které by mělo vést k porozumění genderové struktury instituce vězení, jelikož se od něj neodvíjí pouhé vztahy

mezi jednotlivými vězenkyněmi, ale představují taktéž zdroje prestiže a moci. Autorka si klade klíčovou otázku, jakým způsobem dochází k diferenciaci genderových rolí v rámci vztahů mezi jednotlivými odsouzenými ženami. Tyto vztahy pak bývají definovány v rovině emoční, sociální, sexuální či ekonomické.

Zajímavým a možná zarážejícím faktem je, že s homosexuálním partnerstvím má ve vězení přímou zkušenost každá druhá žena. Tedy minimálně padesát procent vězenkyň nalézá vnitřní klid v náruči své spolutrestankyně. Dalším překvapením je existence jakýchsi imaginárních vztahů, které probíhají prostřednictvím pošty a virtuální komunikace mezi mužskými a ženskými věznicemi. Tak jako my, ani autorka dříve neměla ponětí o možnosti a průběhu těchto heterosexuálních „ideálních“ vztahů, které vznikají při letmém kontaktu vězňů a vězeňkyň přes mříže či sklo sousedících vazebních cel a pokračují dopisy o lásce a společné budoucnosti. „V těchto nových vztazích na dálku si partneři slibují společnou budoucnost, skrze dopisy vytvářejí příběhy, splétají sny, které slouží jako osvobozující únik z vězeňských zdí, sny, které se pak v reálných životech po propuštění zřídka naplní.“

Vztahy jsou tedy aspektem vězeňské každodennosti. „Umožňují odsouzeným seberealizaci, zajištění základních materiálních potřeb a částečný únik z prostoru totální instituce.“

Protože ze zjištěných informací jasně vyplývá, že přestože není každá žena ve vězení součástí některého ze svazků a tedy nežije ve vztahu, dá se říct, že všechny ženy žijí partnerskými vztahy. Kvůli absenci práce a zábavy se ženy snaží vyplnit svůj volný čas prací na vztazích. Pro vedení těchto institucí to znamená, že pokud by chtěli vztahy mezi ženami omezit, museli by je nahradit smysluplným a vhodným denním režimem. S takovým přístupem bychom však nesouhlasily, neboť se zdá, že vzájemné vztahy ženy uklidňují, dávají jim pocit bezpečí a sounáležitosti, odnáší jejich myšlenky od stresujících a nevyhovujících podmínek totální instituce a v mnohé jim nahrazují plnohodnotné „venkovní“ vztahy. Klidové rozpoložení žen pak tlumí případnou agresi pramenící z nespokojenosti, pocitů smutku a beznaděje a nepřímo tím redukuje vzájemné střety a problematické chování trestankyň. Pokud tedy dozorkyně o negativní situace nestojí, nebudou ženy v jejich pseudopartnerstvích vyrušovat a vazby zbytečně zpřetrhávat.

Kapitola třetí

Zhodnocení poznatků pro zkoumání a praxi v oblasti veřejné a sociální politiky

Za klíčová zjištění pro zkoumání a praxi v oblasti veřejné a sociální politiky považujeme několik z našeho pohledu zásadních faktů. Prvním z je **fenomén plateb či**

protislužeb za napsání dopisů ženám, které jsou příslušnicemi menšiny schopné se písemně gramaticky správně vyjádřit. Toto zjištění je alarmující nejen pro celospolečenský i vězeňský systém vzdělávání a volnočasových aktivit, nýbrž také v neposlední řadě v rámci výkonu sociální práce v prostředí VĚZENÍ– jakým způsobem probíhá, pokud se tento fenomén uskutečňuje a z autorčiny poznatků se dá usuzovat, že se nejedná o žádnou novinku?
V ČEM JE TOTO TÉMA VÝZNAMNÉ, PRAKTICKY VYUŽITELNÉ A JAK?????

Dále by si pozornost sociální politiky vzhledem k jejímu dalšímu vývoji a rozvoji podle našeho názoru zasloužila **problematika ilegálních obchodu** v rámci totálních institucí, vytvářející za určitých podmínek živnou půdu pro šikanu nejchudších. PROČ TOTO TÉMA?
V ČEM JE VÝZNAMNÉ?

Autorka se problematice hladin platů zaměstnanců Vězeňské služby sice přímo a systematicky nevěnuje, podotýká však, že jejich platové ohodnocení je nedostatečné a může usnadňovat pokušení přijmout úplatek, navíc je nemotivující. A CO S TÍM?

V návaznosti na popsané **upřednostňování zakázaného denního spánku před zájmovými kroužky a volnočasovými aktivitami**, jsme nuceni se opět ptát, zda-li není něco špatně ve skladbě volnočasových aktivit a možnostech „vyžití“, což téma opět katapultuje zpět k pozici sociálního pracovníka, jeho náplni práce a její kvalitě. Je tento stav důsledkem rezignovanosti, vyhořelosti, ovládnutí stereotypem či nechuť něco inovovat? A ať už je odpověď jakákoli, ptáme se, jak je možné, že se tak děje? Proč to toleruje vedení věznice? Jak je tato situace racionalizována samotným sociálním pracovníkem? Otázky vedoucí k pojmenování a vymezení problémů bývá prvním krokem k dosažení cíle (a zlepšení).

Problematická je i otázka **zaměstnávání vězňů**. V ČEM A PROČ?
Chceme si také na základě četby publikace položit otázku, zda-li pokud **nabídka zájmových kroužků odráží jednak vůli , ale i kapacitu a představy těch, kdo je nabízejí** (čímž se oklikou dostáváme k výše položené otázce), co se dá změnit na tomto fungování a kam jej ideálně posunout? Jaký je názor například širší odborné obce pomáhajících organizací?
Autorka v textu o něco později, než jsme si tuto otázku v reakci na uvedená fakta začaly pokládat my, konstatuje, že podporovat ženy v nadšení pro něco nebo v nich vzbuzovat zájem vyžaduje mnoho energie, která zaměstnancům věznic leckdy schází. *PROČ?* V návaznosti na tuto problematiku také podotýká, že zaměstnanci, ačkoli představují statusově a kompetenčně jiný typ obyvatel věznice **NEŽ VĚZNI NEBO NEŽ KDO?**, jsou zde uvěznění podobně jako odsouzení. Z této úvahy automaticky vyplývá otázka – **co je nutné změnit v sociální politice oblasti, aby se situace pozitivně změnila a co se stane parametry této pozitivní změny?**

NESROZUMITELNÁ OTÁZKA

Respektive stačí, aby se změnila nabídka volnočasových aktivit, které by nebyly pouhým nutným zlem trpěným především s vidinou doporučení k podmíněčnému propuštění? A musí se v ruku v ruce s nabídkou volnočasových aktivit změnit i skladba zaměstnaneckých pozic věznic? Je například třeba zaměstnance věznic lépe a více (povinně?) supervizovat a vzdělávat? **A kdo je ideální kandidátem pro práci VE VĚZENÍ? ????** JAKÝ MÁ VÝZNAM TATO OTÁZKA?

Uvedené otázky jsou vzhledem k omezenému rozsahu této práce samozřejmě jen zlomkem témat, které by bylo možné v souvislosti s knihou diskutovat, našim cílem však bylo uvést otázky, které považujeme z našeho pohledu za nejpálčivější.

Závěr

V seminární práci jsme se snažily zanalyzovat a okomentovat vybranou knihu socioložky Kateřiny Nedbákové. Ta ve své diplomové práci zkoumala genderovou strukturu instituce vězení, která sice není sociální skupinou vzniklou spontánně a její vliv je do jisté míry také ovlivňován, je však vhodným předmětem zkoumání tohoto fenoménu. Spolu s autorkou jsme tedy prošly výzkumem vzorku jedné ženské věznice se smyšleným názvem Podlesí. Způsob zkoumání se nám zdá vzhledem k cíli práce naprosto vhodný a její výsledek použitelný nejen pro další zkoumání a hlubší zamyšlení nad touto problematikou, nýbrž i pro další směřování sociální politiky v oblasti vězeňství.